

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสิทธิของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำด้วยแนวทางสันติวิธีในพื้นที่ต้นน้ำของภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2) วิเคราะห์ช่องว่างสิทธิชุมชนในการเข้าถึงและสิทธิในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และ 3) จัดทำข้อเสนอแนะนโยบายหรือมาตรการเชิงประจักษ์ (evidence-based) ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ให้เกิดการยกระดับสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะด้านทรัพยากรน้ำ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูล 3 ลักษณะ คือ 1) แบบสอบถาม ในพื้นที่ลุ่มน้ำน่าน อำเภอเวียงสา และลุ่มน้ำชี อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ พื้นที่ละ 400 ตัวอย่าง 2) สนทนากลุ่มย่อย พื้นที่ละ 3 กลุ่ม กลุ่มละ 8 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มประชาสังคมและนักวิชาการ และ 3) เวทีรับฟังความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียครอบคลุมทุกภาคส่วน จำนวน 50 คน จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยสถิติบรรยาย สถิติอ้างอิง วิเคราะห์เนื้อหา การจำแนกข้อมูล และการวิเคราะห์เหตุการณ์ตามเรื่องราว แล้วนำเสนอข้อมูลในรูปแบบตารางประกอบการพรรณาวิเคราะห์

ผลการศึกษาได้บ่งชี้ถึงสถานการณ์สิทธิชุมชนในการบริหารจัดการน้ำเชิงสันติวิธีในบริบทสังคมไทยและภายใต้กฎหมายสำคัญที่ใช้ในปัจจุบัน ซึ่งภายใต้เงื่อนไขการบริหารจัดการน้ำและข้อมูลในชุมชนสะท้อนให้เห็นถึงความไม่พร้อมด้านการส่งเสริมสิทธิชุมชนด้านการบริหารจัดการน้ำตามแนวทางสันติวิธีในหลายประเด็น ได้แก่ (1) ชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจต่อสิทธิขั้นพื้นฐานเป็นอย่างดี และมีการร้องเรียนเรื่องสิทธิการขอใช้ประโยชน์จากแหล่งพื้นที่ต้นน้ำในการดำรงชีวิต หากความขัดแย้งมีสาเหตุส่วนใหญ่จากการไม่ได้รับการตอบสนองในสิทธิขั้นพื้นฐานในการมีน้ำใช้อย่างเพียงพอ (2) ชุมชนเห็นว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติที่อาจเกิดขึ้นได้และสามารถแก้ไขได้ สะท้อนมุมมองด้านการหาทางออกในเชิงประนีประนอมและพร้อมที่จะแก้ไขปัญหาโดยใช้ตัวแทนชุมชนเจรจาเชิงสันติวิธีเพื่อหาแนวทางออกร่วมกัน (3) สิทธิชุมชนที่จะให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับการบริหารจัดการน้ำพบว่าภายใต้กติกาและเงื่อนไขของกรอบกฎหมายทำให้ชุมชนเข้าถึงสิทธิดังกล่าวได้ยากลำบาก ในระยะยาวอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มมากขึ้น และ (4) ชุมชนส่วนใหญ่ต้องการมีแหล่งน้ำที่เพียงพอตลอดฤดูกาล และวิธีการการจัดการทรัพยากรน้ำคือการสร้างฝายชะลอน้ำหรือเรียกกันว่า “ฝายมีชีวิต”

ผลการศึกษานำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบาย ได้แก่ (1) การตอบสนองสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนในการมีน้ำใช้อย่างเพียงพอด้วยการแก้ปัญหาพื้นที่ต้นน้ำซึ่งเกิดขึ้นทุกปีและการสร้างฝายชะลอน้ำที่สอดคล้องกับบริบทชุมชน (2) กลไกการรับมือและปรับตัวต่อสถานการณ์ความขัดแย้งด้วยการใช้

กฎหมาย การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนอย่างแข็งขันโดยใช้การบริหารจัดการน้ำร่วมกัน (co-management) และการบูรณาการความรู้ทางวิทยาศาสตร์กับความรู้ท้องถิ่นที่อิงกับวัฒนธรรมและจารีตปฏิบัติ และ (3) แก้ปัญหาระยะยาวด้วยการพัฒนาแบบองค์รวมทั้งระบบนิเวศ การเฝ้าระวังปัญหาคุณภาพน้ำซึ่งพบมากขึ้นในพื้นที่ต้นน้ำ และการจัดทำฐานข้อมูลที่มีคุณภาพเพื่อช่วยสนับสนุนการบริการจัดการน้ำทั้งระบบ

Abstract

The objectives of this research project were: 1) to study the rights of communities in water management, through a set of peaceful means, in the watershed areas of the Northern and Northeastern regions; 2) to analyze discrepancies in community rights in access to and management rights of water resources; and 3) to make policy recommendations, or evidence-based measures, so that they can be used by relevant agencies, leading to the right enhancement of natural resources and the environment, especially of water resources. Quantitative and qualitative research methods were used; data were collected through three tools, which were: 1) questionnaires distributed in the Nan River Basin, Wiang Sa District, Nan Province, and Chi River Basin, Nong Bua Daeng District, Chaiyaphum Province, 400 samples per area; 2) focus group discussion, conducted with three groups per area, with eight persons per group, consisting of community leaders, local wisdom scholars, sub-national government officials, local administrative organizations, civil society groups and academics; and (3) a public forum to gather opinions from 50 stakeholders covering all sectors. The data obtained were then analyzed, using descriptive statistics, inferential statistics, content analysis, typologies, and event analysis. Then, the data were presented in a table format together with descriptive analysis.

The results clearly reflected the situation of community rights of peaceful water management in a Thai social context and under the current essential laws. Under the conditions for water management, the information from the communities entailed the inadequacy of the promotion of community rights in water management according to peaceful means in several issues. To illustrate, 1) most communities had an understanding of the fundamental rights of the community at a fairly good level. There had been complaints about the right to utilize the watershed for living purposes. Yet, conflicts were largely caused by unfulfilled demands of the fundamental right to adequate water. 2) The communities viewed conflicts as normal occurrences which can be encountered and resolved. This reflected the view in which compromise solutions can be sought for, and there was a readiness to solve problems by using community representatives to negotiate in peaceful means to find solutions together.

3) When examining the community's right in which the communities can participate in water management, it was found that under the rules and conditions of the legal framework, it was difficult for the community to have access to such rights. In the long term, this could lead to more conflicts. Finally, 4) most communities expressed a clear need to have adequate water supplies throughout the season, and the way to manage water resources was to build check dams, also known as a "living weir".

The study results brought about three policy proposals: 1) the fundamental rights of communities to have adequate water should be responded to by solving the problems of the watershed areas, which occurs every year, and by building check dams that are consistent with the community context; 2) mechanisms for handling and adapting to conflict situations should be implemented through the use of laws, promoting active participation of the civil sector, through water co-management and integration of science with local wisdom, in tandem with culture and traditional practices; and 3) long-term problems should be solved through a holistic process, which combines the ecological system, surveillance of water quality problems, which were increasingly found in watershed areas, and the establishment of a quality database to support the entire system of water management services.